

CONTRIBUȚII LA O SINTEZĂ A ISTORIEI VECHI DIN JUDEȚUL NEAMȚ

CONTRIBUTIONS TO A SYNTHESIS OF THE ANCIENT HISTORY OF NEAMȚ COUNTY

CONTRIBUTIONS À UNE SYNTHÈSE DE L'HISTOIRE ANCIENNE DU COMTÉ DE NEAMȚ

Dr. Daniel DIEACONU¹
Prof. Cristian VATAMANU²

Rezumat: Județul Neamț a beneficiat de aportul unor importanți arheologi, de la Constantin Matasă până la Gheorghe Dumitroaia, dar și zona a oferit un câmp larg și valoros de cercetare, artefactele descoperite fiind caracteristice multor perioade și culturi arheologice. În mai multe așezări cercetate s-a dovedit stratigrafic prezența omului pe aceste locuri din paleolitic până în zilele noastre. În istoria veche a românilor au devenit cunoscute artefactele paleolitice de la Poiana Cireșului, materiale litice de la Ceahlău și Hășmaș specifice mezoliticului, ceramica cucuteniană, așezările specifice culturii Costișa, fortificația și templul dacic de la Bâta Doamnei sau așezările carpice de la Văleni și Dulcești. Prin acest studiu am trecut în revistă principalele mărturii arheologice descoperite în județul Neamț, care dovedesc prezența omului pe aceste meleaguri din cele mai vechi timpuri și o continuitate a locuirii. Cronologic, istoria veche a județului Neamț este ilustrată astfel din paleolitic și până în secolul al XIII-lea.

Cuvinte cheie: epocă, cultură arheologică, artefacte, așezări, ceramică

Summary: The county of Neamt benefitted from the contribution of important archaeologists, starting with Constantin Matasa to Gheorghe Dumitroaia, however the region too provided a large and valuable research scope, as the discovered artifacts are characteristic for several ages and archaeological cultures. In many researched settlements, the presence of humans in that area was proved by stratigraphic method since the Paleolithic to nowadays. The paleolithic artifacts of Poiana Ciresului, the lithic material from Ceahlau and Hasmas, specific to mesolithic, the Cucuteni ceramics, the settlements specific to the Costisa culture, the Dacian fortification and temple of Bâta Doamnei or the Carpi settlements of Valeni and Dulcesti are renown for the old history of Romanians. In this study we reviewed the main archaeological records discovered in the county of Neamt, proving the presence of man in these realms since the ancient times, as well as a continuity of human dwelling here. Chronologically, the old history of the Neamt county is instanced since the Paleolithic until the 13th Century.

Key words: age, archaeological culture, artifacts, human settlements, ceramic, migrations.

Résumé: Le comté de Neamț a bénéficié de la contribution d'importants archéologues, de Constantin Matasă à Gheorghe Dumitroaia, mais la région offrait également un champ de recherche vaste et précieux, les artefacts découverts étant caractéristiques de nombreuses périodes et cultures

¹ Centrul de Cercetare pentru Dezvoltare Regională și Integrare Regională al Universității din București; Școala Gimnazială Grințieș, Neamț.

² Profesor la Liceul Tehnologic „Ion Creangă” Pipirig, Neamț.

archéologiques. Dans plusieurs établissements étudiés, la présence de l'homme sur ces lieux du Paléolithique à nos jours a été mise en évidence de manière stratigraphique. Dans l'histoire ancienne des Roumains l'on a pu connaître les artefacts paléolithiques de Poiana Cireșului, les matériaux lithiques de Ceahlău et Hășmaș spécifiques au mésolithique, la poterie de Cucuteni, les colonies spécifiques à la culture Costișa, la fortification dace et le temple de Bâta Doamnei ou les colonies Carpates de Văleni et Dulcești. À travers cette étude, nous avons passé en revue les principaux témoignages archéologiques découverts dans le comté de Neamț, qui prouvent la présence de l'homme sur ces terres depuis l'Antiquité et une continuité de l'habitation. Chronologiquement, l'histoire ancienne du comté de Neamț est ainsi illustrée du Paléolithique au XIIIe siècle.

Mots-clés: période, culture archéologique, artefacts, établissements, céramique

Județul Neamț a oferit numeroase izvoare ale istoriei vechi, mărturiile arheologice descoperite în Neamț dovedindu-se a fi valoroase contribuții la cunoașterea și înțelegerea unor epoci „întunecate” ale istoriei noastre. Datorită artefactelor scoase la iveală la Ceahlău sau Poiana Cireșului s-a putut reconstitui imaginea omului paleolitic itinerant, materialele litice de pe Ceahlău sau de pe Hășmaș a ilustrat pe meșteșugarul din epipaleolitic, iar vasele și statuetele de la Târpești, Ghelăiești sau Izvoare ne-au prilejuit cunoașterea olarului cucutenian. Așezările fortificate de la Costișa a relevat pe războinicul epocii bronzului, iar cetatea și templul de la Bâta Doamnei pe reprezentanții epocii clasice a civilizației dacice. Această incursiune arheologică nemțeană s-a realizat prin cercetarea studiilor publicate în revistele de specialitate de către arheologii locali, dar nu numai, a monografiilor dedicate unor culturi arheologice, a volumelor scrise de marii arheologi în urma campaniilor de cercetare la șantierele nemțene. S-a născut astfel o sinteză cronologică a istoriei vechi a județului Neamț de la paleolitic la veacul al XIII-lea.

Paleoliticul, epoca veche a pietrei, a fost împărțit în istoriografia europeană în paleoliticul inferior (timpuriu), paleoliticul mijlociu, paleoliticul superior și epipaleoliticul. Economia epocii se baza pe exploatarea naturală a resurselor, considerându-se că femeia ar fi avut grijă de culegerea hranei, iar bărbatului îi revenea vânătoarea, un rol important în această perioadă avându-l descoperirea focului³.

Paleoliticul inferior în spațiul românesc a fost atribuit perioadei cca. 1.400.000-120.000 de ani conform metodei radiocarbon și a fost împărțit în foarte vechi și vechi.

A fost caracterizat prin industrii litice arhaice, cu unelte rudimentare din pietre de râu.⁴ Paleoliticul mijlociu, caracterizat prin individualizarea unor faciesuri musteriene, a fost atribuit perioadei 120.000 - 35.000 de ani î.Hr. În cunoscuta stațiune Ripiceni-Izvor s-au descoperit șase niveluri musteriene, care au oferit, pe lângă bogatele materiale litice, și complexe de locuire cu vetre de foc, resturi faunistice și

³ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. I, București, Ed. Enciclopedică, 2001, pp. 70-72.

⁴ Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, Piatra-Neamț, Ed. Crigaru, 2004, p. 17; Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. I, pp. 74-76.

ateliere de prelucrare a pietrei. Se constată o deosebită îndemânare a "meșterilor" neanderthalieni de la Ripiceni-Izvor⁵.

Pe teritoriul județului Neamț, primele mărturii ale paleoliticului datează din cea de-a treia epocă, cea a paleoliticului superior, considerat a se fi desfășurat între 35.000-10.000/8.000 î.Hr. În Moldova s-au distins cinci etape probabile pentru aurignacian și opt etape pentru gravetian. Cele mai vechi industrii litice aurignaciene din Moldova le aflăm la nivelul I-a - I-b de la Ripiceni-Izvor și nivelul I de la Cetățica-Ceahlău, în munte, și, de asemenea, la Mitoc-Malul Galben⁶.

În județul Neamț, cercetările arheologice arată o intensă populare, atât în zonele montane, cât și în cele subcarpatice. Paleoliticul superior corespunde cu etapa finală a glaciațiunilor. Odată cu topirea ghețarilor, fauna specifică climei reci s-a retras spre zonele mai înalte, aglomerând văile, terasele și poienile, urmărite de vânătorii itineranți paleolitici, fapt demonstrat de numeroasele descoperiri de pe cursul mijlociu al Bistriței, în zona muntelui Ceahlău. Vestigiile arheologice descoperite arată că grupurile paleolitice se îndeletniceau cu vânătoarea, cu arme și unelte aflate în permanent progres. Locuiau în așezări deschise, cu colibe, vetre și ateliere și într-o măsură redusă în peșteri. Prezența unor bucăți de hematită reflectă preocupări estetice ale comunităților de vânători ale acestei perioade, când apar primele manifestări ale artei, care prezintă aspecte ale vieții sociale și religioase⁷.

Aurignacianul în județul Neamț este bine reprezentat de descoperirile de la poalele Ceahlăului, cele de la Bistricioara, în mai multe puncte (cu vetre de foc din pietre) sau Ceahlău-sat (demn de menționat un vârf de sulită de os de la Ceahlău-Dârțu)⁸. Menționăm și uneltele microlite descoperite la Grințieș datând din această perioadă la Bradu – Pârâul lui Oloi și Grințieș – Frasin-Lutărie⁹.

Gravetianul, cea de-a doua parte a paleoliticului superior, își are începuturile în perioada 24.000/22.000 de ani î.Hr., cele mai vechi urme de locuire gravetiene în Moldova fiind cele de la Bistricioara-Lutărie și Cetățica-Ceahlău, ambele la poalele muntelui Ceahlău. Ultimele etape ale gravetianului au fost numite epigravetiene (cca.

⁵ A. Păunescu, *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut*, vol. I, partea a 2-a, București, 1999, pp. 66-71; *Istoria Românilor*, Academia Română, vol. I, pp. 74-76; C.S. Nicolăescu-Plopșor și colab., *Șantierul arheologic de la Nandru*, în „Materiale și cercetări arheologice” (de acum „Materiale”), III, 1957, pp. 29-37.

⁶ V. Chirica, *Le paleolithique de la zone du Prut moyen*, în „Memoria Antiquitatis”, XX, Piatra-Neamț, 1995, pp. 7-35; *Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, Ed. Constantin Matasă, Piatra-Neamț, pp. 69-70.

⁷ M. Drăgotescu, *Civilizații preistorice*, în „Petrodava - 2000 - tradiție și continuitate”, Piatra-Neamț, 1980, p. 16.

⁸ *Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, pp. 70-73.

⁹ C. Panțiru, *Grințieș, munte rotat, monografie*, Ed. Panteon, Piatra-Neamț, 1995, p. 67; *Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, pp. 120-121.

12.000 - 10.000 de ani î.Hr.). Spre sfârșitul gravetianului sunt înregistrate sosirile mai multor comunități dinspre est.¹⁰

Valea Bistriței, este o zonă cu o densitate mare a siturilor gravetiene, cu complexe de locuire, precum cele de la Bistricioara-Lutărie, Ceahlău-Podiș, Bicaz-Ciungi¹¹, Ceahlău-Dârțu, și s-au putut realiza extrapolări cu siturile din vecinătate¹². Resturi paleolitice s-au aflat și la Grumăzești (faună fosilă), Răucești, Trifești (fosile – mamut), Țibucani, Valea Ursului etc.¹³

La Piatra-Neamț, descoperiri aparținând gravetianului s-au înregistrat pe culmea Cernegura, în locul numit „La Schit” și în Poiana Cireșului, loc unde s-au făcut cercetări în mai multe etape¹⁴. În 1968, s-a efectuat aici un sondaj, care a dus la identificarea a trei niveluri de locuire¹⁵, iar apoi Marin Cârciumar, cu un colectiv valoros, a realizat cercetări complexe, identificând și descriind nivelurile gravetiene și neolitice¹⁶. Poiana Cireșului, situată pe o terasă de 45 m în dreapta Bistriței, la 4 km de Piatra-Neamț, este singulară în regiunea propusă spre studiu. Așezarea gravettiană care a cunoscut mai multe niveluri de locuire (la suprafață s-au descoperit urme ale unei așezări neolitice aparținând culturii Starcevo-Criș)¹⁷ s-a aflat în legătură cu așezările de pe cursul mijlociu al Bistriței, unde s-au găsit mai multe așezări situate în bazinul Râpciuni (din aurignacian și gravettian) sau la Bicaz-Ciungi, cu trei niveluri de locuire paleolitică. Considerăm că legăturile se desfășurau între așezarea de la Poiana Cireșului și așezarea de la Buda, comuna Blăgești, județul Bacău, localitate aflată și ea pe cursul inferior al Bistriței, unde s-a descoperit material litic datând din gravettian¹⁸.

Cercetările au relevat două niveluri de locuire, exprimând două etape de ocupare a sitului. Au fost descoperite unelte din roci locale, predominând șistul de Audia (localitate situată pe cursul mijlociu al Bistriței, în comuna Hangu), dar și silex

¹⁰ *Istoria Românilor*, Academia Română, vol. I, p. 92; *Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, p.76.

¹¹ M. Drăgotescu, *Așezarea paleolitică din Bicaz*, în „Carpica”, I, 1968, p. 19. Așezarea era pe unde este astăzi Benzinăria, s-au descoperit adevărate vetre și s-a aflat șist negru și silex de Prut.

¹² *Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, pp. 56-71.

¹³ Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 20.

¹⁴ Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 17; C. Scorpan, *O nouă așezare pe valea Bistriței*, în "Memoria Antiquitatis", IV-V, 1976, pp. 255-257.

¹⁵ Șt. Cucos, *Săpăturile arheologice din județul Neamț*, în "Memoria Antiquitatis", I, 1969, p. 415.

¹⁶ M. Cârciumar, M. Anghelinu, Géraldine Lucas, Loredana Niță, L. Steguweit, Monica Mărgărit, Laura Fontana, A. Brugère, V. Dumitrașcu, U. Hambach, M. Cosac, O. Cârșina, F. Dumitru, *Șantierul paleolitic de la Poiana Cireșului (Piatra Neamț) o sinteză a rezultatelor recente (1998-2005) The Poiana Cireșului upper paleolithic site – the last stage of research (1998-2005)*, în "Materiale și cercetări arheologice", s.n., II, 2000-2006, 2007, pp. 5-32.

¹⁷ M. Cârciumar et al, *Șantierul paleolitic de la Poiana Cireșului (Piatra Neamț) o sinteză a rezultatelor recente (1998-2005) The Poiana Cireșului upper paleolithic site – the last stage of research (1998-2005)*, pp. 5-32

¹⁸ V. Chirica, G. Bodi, *Contribuții la crearea unui sistem informatic geografic pentru modelarea atlasului arheologic al spațiului carpato-nistrean. Stațiuni paleolitice între Carpații Orientali și Nistru*, Ed. PIM, Iași, 2011, pp. 299-300.

de Prut, ceea ce arată itineranța, iar bogăția materialului litic (2162 de piese)¹⁹ pare a dovedi faptul că la Poiana Cireșului ar fi fost un adevărat centru meșteșugăresc, care făcea legătura între munți (Ceahlău și Hășmaș) și Podișul Moldovei. Remarcăm bogăția uneltelor de tip grattoirs și burins, dar și lamele de mici dimensiuni, retușate abraziv, a căror funcționalitate n-a fost încă stabilită de cercetători. Resturi ale unor vetre ne confirmă folosirea focului de către aceste comunități²⁰.

Bogatele resturi faunistice confirmă principală îndeletnicire a omului gravettian, vânătoarea. Cele mai multe fragmente osoase aparțin cervidelor, în special renului. S-a descoperit o falangă de ren perforată, care s-a stabilit că a fost un instrument de suflat; de asemenea, un dinte de cerb perforat și un canin perforat de lup se constituiau în obiecte de prestigiu ale vânătorului paleolitic. Nu sunt singurele manifestări ale exprimării simțului artistic și de creare a artei mobiliere²¹.

Mezoliticul, încadrat cronologic între 8.000 - 6.500 î.Hr., este prezent în Moldova prin tardedosian, atestat în regiunea dintre Siret și Prut și menționăm așezările de la Ripiceni-Izvor, Erbiceni, Icușeni²². Mezoliticul a adus adânci transformări pentru comunitățile itinerante, determinând temeuri pentru o viață stabilă. Vânătorul beneficia de arc cu săgeți, pescarul de harpune, iar domesticirea animalelor aducea o nouă îndeletnicire alături de cules²³.

Se consideră că swiderienii, care au dat naștere așezării epipaleolitice de la Curmătura "La Scaune" (așezare atelier) sau celei de la Curmătura Bardosului și Bicăjel au venit din nord (din Polonia) și au pus stăpânire timp de aproape 2000 de ani pe domeniul vânătoresc alpin al Ceahlăului și Hășmașului²⁴. S-a considerat că unele artefacte (unelte microlite) de la Poiana Cireșului ar putea aparține swiderianului, iar cele de la Chintinici, oraș Roznov, ar fi specifice campignanului²⁵. Județul Neamț deține cele două mari așezări swideriene din România: „La Scaune”, Ceahlău²⁶ și Bardos – Bicz-Chei²⁷.

¹⁹ Maria Bitiri-Ciortescu et al, *op. cit.*, în „Carpica”, XX, 1989, fig 22, 53.

²⁰ M. Cârciumaru et al, *Bivalve fosile din specia congeria (mytilopsis) subcarinata subcarinata din stratul epigravetian de la Poiana Cireșului (Piatra Neamț) și semnificația lor simbolică în "Arta antropomorfă feminină în preistoria spațiului carpato-nistean"*, editori Vasile Chirica și George Bodi, pp. 109-111.

²¹ M. Cârciumaru et al, *Șantierul paleolitic de la Poiana Cireșului (Piatra Neamț) o sinteză a rezultatelor recente (1998-2005) The Poiana Cireșului upper paleolithic site – the last stage of research (1998-2005)*, în „Materiale și cercetări arheologice”, s.n., II, 2000-2006, fig. 11, p. 31.

²² Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. I, p. 100.

²³ Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 21

²⁴ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. I, p. 97; *Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicz, p. 76.*

²⁵ Maria Bitiri, M. Cârciumaru, *Considerații asupra unor probleme privind dezvoltarea paleoliticului superior și mediul său natural pe teritoriul României*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie” (de acum SCIVA), 32, 1981, 1, pp. 3-19.

²⁶ C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Sur le presence du swiderian en Roumanie*, în „Dacia”, N.S., II, 1958, pp. 5-34

Neoliticul a căpătat în ultima perioadă o denumire mai modernă, cea de epoca neo-eneolitică, termen care implică cunoașterea încă de la începuturile acestei epoci a aramei, manifestându-se pe scară largă în ultima sa etapă. Epoca este încadrată între 5.500 și 2.500 î.Hr. în condiții de climă asemănătoare cu cele actuale²⁸.

Armele și uneltele sunt variate, din silex, piatră, os, corn sau lut ars. Remarcăm topoarele din piatră, perforate sau neperforate, folosite la defrișări pentru obținerea necesarului de teren agricol. Așezările sunt trainice, situate pe terase și pe văi laterale fertile, dovedind un sedentarism accentuat. Cultul fecundității și fertilității este ilustrat de bogăția și varietatea repertoriului de motive decorative ale ceramicii și prin plastica antropomorfă și zoomorfă, iar în privința ritului funerar au apărut primele necropole cu morminte de înhumatie și incineratie²⁹.

Neoliticul timpuriu, cu caracteristicile culturii Starcevo-Criș, a oferit vestigii în mai multe localități subcarpatice nemțene. Ceramica este cel mai bine reprezentată: este realizată din pastă cu pleavă de nisip, cu motive geometrice incizate, pictate înainte de ardere cu alb, roșu și negru. Comunitățile preocupate de cultura ceramicii liniare au creat vase din pastă fină, cenușie, în special boluri decorate cu motive liniare întrerupte prin adâncituri în formă de capete de note muzicale. La Piatra-Neamț și la Poiana Cireșului sunt suprapuse și câteva niveluri paleolitice, unde s-au aflat de asemenea, urme arheologice specifice acestei etape neolitice. La fel și la Piatra-Șoimului-sat, la Deleni și la Luminiș, unde, stratigrafic, s-au înregistrat mai multe epoci. De asemenea, în Dochia, Borlești, Piatra-Șoimului și Zănești s-au găsit, în special, fragmente ceramice. S-au mai aflat în aceste așezări topoare șlefuite, lame fragmentare, râșnițe, chirpic și lemn carbonizat în resturi de locuințe, aceste comunități folosind focul, cultivând plante și folosind lutul pentru căptușit pereții și pentru realizarea de vase³⁰.

Neoliticul mijlociu este reprezentat prin cultura ceramicii liniare și cultura Precucuteni în județul Neamț. Cultura ceramicii liniare - 4.500 - 4.200 î.Hr. - se remarcă prin ceramica din pastă fină, cenușie, în decorare apărând capete de note muzicale. Mărturii arheologice ale prezenței omului acestei perioade s-au descoperit în comuna Zănești, satul Traian, în locul numit Dealul Fântânilor, unde s-au cercetat mai

²⁷ Maria Bitiri, V. Căpitanu, *O nouă așezare swideriană în Carpații Orientali*, în SCIV, 18, 1967, 1. Așezarea s-a aflat între vârful Bardos, acela de la Lapoș și Dealul Șugău din Masivul Hășmaș. Așezarea swideriană a fost semnalată de geologul Constantin Grasu.

²⁸ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. I, pp. 120-121.

²⁹ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. I, pp. 118-120; Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 22.

³⁰ M. Cărciumaru, M. Anghelinu, Géraldine Lucas, Loredana Niță, L. Steguweit, Monica Mărgărit, Laura Fontana, A. Brugère, V. Dumitrașcu, U. Hambach, M. Cosac, O. Cârșina, F. Dumitru, *Gravetianul de la Piatra-Neamț - Poiana Cireșului*, în „Memoria Antiquitatis”, XXIII, 2004, pp. 49-65; Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 23.

multe niveluri de locuire³¹. Urme ale acestei culturi s-au aflat și la Negrești și Petricani (Târpești)³².

Cultura Precucuteni, datată 4200-3600 î.Hr, este considerată o sinteză a culturilor triburilor ceramicii liniare și a comunităților Boian-Giulești, la care se adugă elemente ale culturii Hamangia, asimilate de comunitățile precucuteniene. Cultura Precucuteni (locul de naștere a acestei culturi o reprezintă dealurile subcarpatice ale Moldovei) are așezări relativ întinse, cu șanțuri de apărare și se extind suprafețele cultivate. Au fost descoperite săpăligi de corn, seceri de silex, râșnițe, plante textile, dar și vârfuri de săgeți, harpoane și cârlige de os. Ceramica are decor excizat, cu începuturi de pictură cu motive spiralice. S-a considerat că în cadrul acestei culturi s-au individualizat trei faze, numite după locul descoperirilor: I - Traian - Dealul Viei; II - Izvoare-Dumbrava Roșie; III - Traian - Dealul Fântânelor. Mărturii arheologice ale acestei culturi s-au descoperit la Văleni, Piatra-Neamț, în locul numit Cetățuia, Costișa (Cetățuia, Dealul Stanciului, Dealul Urlatului, Dealul Bisericii), Dumbrava Roșie (Izvoare, în locul numit „La Iaz”), Podoleni (în vatra satului) și Zănești (satul Traian, la Dealul Viei și Dealul Fântânilor)³³. Lângă fântâna de slatină (apă sărată) s-au făcut săpături arheologice, începând din vara anului 1983, și s-au găsit urme de locuire datând din neoliticul mijlociu, Cultura Precucuteni³⁴.

Eneoliticul - 3.600 -2.500 î. Hr. - a avut comunități sedentare pe o arie mare, care locuiau în așezări pe promontorii desprinse din terase, pe dealuri, aproape de surse de apă, fortificate sau deschise. Pe teritoriul Moldovei s-a dezvoltat cea mai strălucită cultură eneolitică - cultura Cucuteni - care a primit numele satului ieșean din comuna Băiceni. Este parte a unui complex cultural mai larg - Ariușd-Cucuteni-Tripolie, născut pe fondul culturii Precucuteni, la care s-au adăugat elemente balcano-dunărene³⁵.

Arderea vaselor se făcea în cuptoare. Acuratețea simetriei arată că foloseau mese de modelaj care puteau fi rotite și dacă arta figurativă nu a fost dusă la un nivel de excelență, arta decorativă a compensat acest fapt. Vasele, chiar și cele superb decorate, aveau invariabil și utilitate. Și vasele binoclu aveau rol cultic, la fel ca vasul cu colonete de la Izvoare, Dumbrava-Roșie, un simbol al artei cucuteniene din regiune,

³¹ Hortensia Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în „Materiale”, V, 1959, pp. 196-201.

³² Silvia Marinescu-Bâlcu, *Unele probleme ale neoliticului în lumina săpăturilor de la Târpești*, în SCIV, 19, 1968, p. 3.

³³ Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 26; H. Dumitrescu, Vl. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în „Materiale”, IX, 1970, p. 39; *Petrodava - 2000 - tradiție și continuitate*, p. 16; H. Dumitrescu, *Două vase de o formă deosebită descoperite în așezarea de la Traian-Dealul Viei*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1972-1973, p. 58.

³⁴Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord – estul României, de la Cultura Cucuteni până în Bronzul Mijlociu*, în „Memoria Antiquitatis”, VII, Muzeul de Istorie Piatra Neamț, 2000, pp. 141-146, 301 – 311, Idem, *Depunerile neo-eneolitice de la Lunca și Oglinzi, județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XIX, Muzeul de Istorie Piatra Neamț, 1994, pp. 7 – 79.

³⁵ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. I, pp. 152-165; Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 31.

în care se ardeau rășini sau plante. În plastica zoomorfă predomină bovideul, într-o primă fază, iar apoi apar și carnasierii, de multe ori reprezentați în poziție de luptă, iar în cea antropomorfă apar simbolurile feminine, legate de cultul fecundității, manifestat și în această epocă, atestând practici magice (menționăm descoperirile de la Văleni, unde sunt înregistrate stratigrafic și prin ceramică cele trei faze ale culturii Cucuteni, de la Izvoare - "La Iaz", Costișa - Dealul Bisericii). A devenit celebră această cultură prin ceramica pictată pentru care s-au folosit vopsele minerale: calcarele, hematite, limonitul sau oxidul de mangan³⁶.

Descoperirile de la Izvoare, comuna Dumbrava Roșie³⁷, de la Traian, comuna Zănești, de la Văleni-Piatra-Neamț, de la Costișa, au arătat că aceste comunități eneolitice locuiau în sate, realizate după un proiect preconcept, uneori având și sisteme de apărare. Satele conțineau multe locuințe, care aveau și amenajări interioare, ce evidențiază tendința spre igienă și confort, prin existența unor podele lutuite. La fel și pereții sunt lutuiți în găuri. Casele dețin lavițe, vetre cu gardină înaltă și cuptoare, iar în locuințe s-au descoperit multe vase, care pe lângă utilitate, exprimă și prestigiul fiecăreia. Resturile de semințe sau prezența rășnișetor și a brăzdarelor de corn de cerb susțin practicarea agriculturii, cultivarea cerealelor și a leguminoaselor, a arborilor și a arbuștilor precum și a viței de vie (s-au descoperit sâmburi), exprimând un grad mare de sedentarizare a acestor comunități. S-a presupus chiar că erau cunoscute băuturile de fermentare, precum vinul și berea. Produsele obținute prin cultivarea plantelor erau suplinite prin creșterea animalelor, constatându-se sacrificarea selectivă a animalelor sau prin vânătoare (resturile faunistice nu sunt la fel de bogate ca în epocile anterioare, vânătoarea era o ocupație secundară). Unelte și arme realizate din piatră șlefuită confirmă practicarea vânătoriei și a creșterii animalelor, iar cârligele de os și harpunele atestă practicarea pescuitului. Se cunoștea fabricarea brânzeturilor, descoperindu-se strecurători din ceramică³⁸.

Cultura Cucuteni faza A a început cu o subfază numită Cucuteni A₁ sau Protocucuteni și s-a dezvoltat cu fazele A2-A4, acoperind o zonă din sud-estul Transilvaniei până-n spațiul niprobian. S-a caracterizat printr-o ceramică bicromă aplicată înainte de ardere, dar și prin pictura "crudă", iar spre sfârșitul perioadei apare pictura tricromă: roșu-brun, alb, negru-ciocolatiu, cu motive spiralice și meandrice incizate. Așezările sunt instalate de obicei pe promontorii înalte, întărite uneori cu șanțuri de apărare, cu locuințe rectangulare cu platforme de lemn despicate și lutuite.

³⁶ Șt. Cucoș, *Săpăturile de la Văleni - Piatra-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, VI-VIII, p. 37; Gh. Dumitroaia, *Săpăturile arheologice din județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, VI-VIII, pp. 345-346;

³⁷ S. Marinescu-Bîlcu, M. Alexianu, E. Ciubotaru, *Săpăturile arheologice de la Izvoare – Piatra Neamț din anul 1987*, în „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992, fig. 4.

³⁸ Gh. Dumitroaia et al, *loc. cit.*, 2011, pp. 82-86.

Descoperiri importante pentru studiul acestei faze s-au realizat la Trușești și Drăgușeni (județul Iași), Scânteia (județul Iași), Berești (județul Galați)³⁹.

Neamțul eneolitic a oferit universalității câteva capodopere. Pe colina Cozla s-a descoperit o așezare în locul numit "La pavilion", la "Trei coline" s-a găsit ceramică, iar la "Terasa Gospodinilor" un nivel de locuire specific acestei perioade. Tot în zona municipiului Piatra-Neamț, la Pietricica-Lutărie, unde s-au cercetat mai multe niveluri, a fost și unul caracteristic acestei faze; în Dărmănești, în zona Școlii Normale, s-au descoperit două așezări. La Bâta-Doamnei, sub cetatea dacică, s-a aflat un nivel de locuire Cucuteni faza A și urme ceramice s-au găsit și la Sărata și Văleni. Alte descoperiri s-au făcut în comuna Bahna, "La Budăi", și în comuna Costișa în mai multe locuri: la Cetățica, în așezarea fortificată, pe Dealul Urlatului, pe Dealul Bisericii și "La Corhană"⁴⁰.

Cucuteni faza A-B se caracterizează prin ceramică pictată prin trecerea gradată de la decorul negativ (cruțat din fundul vasului) la cel pozitiv (pictat pe acest fond), de la monocromie la policromie, culoarea neagră având un rol important și apărând pentru prima dată și unele reprezentări pictate antropomorfe și zoomorfe schematizate⁴¹. La vest de Piatra-Neamț, la Văleni, pe o terasă înaltă din dreapta Bistriței, în locul numit Cetățuia, s-au descoperit așezări neolitice din cultura Cucuteni, faza A-B. La fel și la Piatra-Șoimului, pe Dealul Horodiștea, la "Capu Dealului", într-o așezare cu mai multe niveluri din epoci diferite s-au aflat vestigii ale acestei faze. La Zănești, în satul Traian, la Dealul Fântânilor, s-au descoperit vestigii ale eneoliticului, în cadrul unui sit de interes național⁴².

Comunitățile culturii Cucuteni faza B folosesc unelte mai perfecționate, folosindu-se obsidianul, iar arama are o întrebuințare tot mai mare. Și vasele au forme evolute, de tip amfore, vase bitronconice, farfurii, vase binoclu. În zona noastră, descoperiri din această fază s-au efectuat la Piatra-Neamț, pe muntele Cozla, la Terasa Gospodinilor și la Văleni, la Cetățuia; în comuna Costișa, la Dealul Urlatului, pe terasa superioară a râului Bistrița, dar și la Dealul Bisericii, s-au descoperit așezări specifice acestei faze. Mărturii arheologice s-au aflat și la Costișa-Mănoaia, în comuna Piatra-Șoimului (Capu Dealului, Dealul Horodiștea - ceramică, Pe Gorgan - așezare), Negulești, Podoleni (Movila Flocoasă, La Cot, La Lutărie)⁴³.

³⁹ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. I, pp. 164-165; E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 31.

⁴⁰ E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 35-37; S.M. Bâlcu, M. Alexianu, E. Ciubotaru, *Săpăturile de la Izvoare-Piatra-Neamț din anul 1987*, în „Memoria Antiquitatis”, XVIII, pp. 173-188; Al. Vulpe, M. Zămoșteanu, *Săpăturile de la Costișa*, în „Materiale”, VIII, 1962, pp. 330-333.

⁴¹ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. I, p. 165; E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 40.

⁴² R. Vulpe, *Les foilles de Calu*, în "Dacia, recherches et decouverte arheologiques en Roumanie, VII-VIII (1937-1940)", București, 1941, pp. 13-68; Hortensia Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în „Materiale”, V, 1959, pp. 196-201.

⁴³ E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, pp. 49-51.

Se consideră că a existat și o fază C, la sfârșitul fazei A, când apare o specie ceramică modestă cu cochilii de scoică și melc pisate; vasele nu sunt pictate, ci decorate cu motive incizate. Opinia generală este că autorii acestei ceramici sunt de origine nord-pontică și nu reprezentanții culturii Cucuteni. Vestigii arheologice s-au descoperit pe colina Cozla și la Văleni⁴⁴. Amintim, de asemenea, descoperirile de la Bârgăuani, Bodești sau Războieni⁴⁵. În munte, la Chirițeni și Piciorul Bocăncenilor din comuna Hangu, s-au descoperit importante inventare casnice, s-au găsit râșnițe, ceea ce arată cultivarea plantelor pe terasele Bistriței. De asemenea, s-au aflat statuete feminine de lut ars, provenite din zona Subcarpaților⁴⁶. La fosta vamă din satul Chisirig din comuna Bicazu Ardelean, parte a unei trecători montane, s-au găsit unelte din silex aparținând neoliticului⁴⁷.

Perioada de tranziție (2500-2000/1800 î.Hr. s-a manifestat pe plan local prin cultura amforelor sferice și complexul cultural Horodiștea-Erbiceni-Foltești.

Purtătorii culturii amforelor sferice, populații străine, semi-nomade, ce aveau ca principală îndeletnicire păstoritul, au venit dinspre răsărit și s-au așezat în zona subcarpatică și de podiș a Moldovei, fiind documentată prin mormintele de înhumatie în cutie de piatră și prin ceramica reprezentată prin amfore cu corpul sferic. S-au descoperit astfel de morminte, nu și așezări, cu inventare sărace constituite din vase, cești, castroane, amfore, unelte din silex, în special topoare. În județul Neamț au fost identificate mărturii ale prezenței unor populații purtătoare a acestei culturi la Piatra-Neamț, Borlești și Dumbrava Roșie, în zona studiată, dar și la Brusturi, Văleni, Ruginoasa, Ștefan cel Mare etc. La Piatra-Neamț (pe o terasă mijlocie a Bistriței s-a găsit un mormânt "cutie de piatră"), la Piatra-Șoimului și Dumbrava Roșie, de asemenea, morminte "a ciste"⁴⁸. Menționăm și vestigiile arheologice specifice perioadei din comuna Ceahlău de la Dârțu, Cetățica I și II și Bistricioara-sat⁴⁹.

Complexul cultural Horodiștea-Erbiceni-Foltești (după localitățile eponime din județele Botoșani, Iași și respectiv Galați) s-a manifestat în regiunea studiată prin descoperirile de fragmente ceramice de la Dumbrava Roșie ("La Iaz")⁵⁰. În județul Neamț s-au descoperit morminte plane de înhumatie, ceramică și un topor de silex la Râpa lui Bodăi, Târpești, comuna Petricani⁵¹. Unelte din silex caracteristice altor

⁴⁴*ibidem*, p. 55.

⁴⁵ Șt. Cucos, *Ceramica de tip C din aria culturii Cucuteni*, în „Memoria Antiquitatis”, IX-XI, 1985, pp. 63-90.

⁴⁶*Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, p. 77; E. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 224

⁴⁷ Șt. Cucos, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992, p. 9

⁴⁸ Elena Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 65.

⁴⁹ Al. Păunescu, *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei*, vol. I/1, București, 1998, pp. 180-186.

⁵⁰*ibidem*, p. 69.

⁵¹ Silvia Marinescu-Bâlcu, *Unele probleme ale neoliticului în lumina săpăturilor de la Târpești*, în SCIV, 19, III, 1968, p. 417.

culturi din această perioadă s-au găsit la Brusturi și Dârțu, Cetățica I și II și Bistricioara⁵².

Epoca bronzului s-a manifestat în județul Neamț prin trei culturi arheologice: Costișa, Monteoru și Noua, cu mai multe așezări descoperite, cea mai cunoscută fiind Costișa, localitate în care s-au înregistrat mai multe niveluri de locuire. S-a caracterizat printr-o elaborată metalurgie a bronzului, faurii având un rol important având cunoștințe tehnice deosebite. Se naște aristocrația, așezările sunt făcute în locuri apărate natural și fortificate cu valuri de pământ și șanțuri. Scade importanța cultului fecundității și fertilității, cultul solar devenind predominant. De asemenea, înhumarea este înlocuită cu incinerarea⁵³.

Bronzul mijlociu este ilustrat în regiune de cultura Monteoru și cultura Costișa. Cultura Monteoru s-a manifestat în Moldova în județul Bacău și parțial în județul Neamț, cu două faze - Monteoru I și II. La Costișa s-a dezvoltat un nivel de locuire specific acestei culturi⁵⁴. Trebuie menționat faptul că în regiune s-a manifestat și cultura Wiettenberg (specifică Transilvaniei, numită astfel după o localitate de lângă Sighișoara) în aceeași așezare de la Costișa. Tot la fel și vestigii materiale ale culturii Costișa s-au descoperit la Sighișoara, fapt explicat prin transhumanța sezonieră specifică unor comunități cu o bogată viață pastorală⁵⁵. Așezările de tipul Monteoru sunt de tipul cetățuilor dominante, situate pe terase, în două variante, cu suprafețe mici și cu suprafețe mai mari, de 2-4 hectare, situate de asemenea pe promontorii⁵⁶.

La Costișa, la *Cetățuia*, s-a descoperit un nivel specific culturii Monteoru, considerându-se că a existat și aici o perioadă de contact între cele două culturi, într-o fază a culturii Monteoru, fiind contemporană cu cultura Costișa, fapt observabil mai ales în cazul ceramicii. Studiile recente arată că primul grup uman a fost cel specific culturii Costișa, iar al doilea grup uman, specific culturii Monteoru, acoperă complexele Costișa și are o structură complet diferită⁵⁷.

⁵² Al. Păunescu, *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei*, vol. I/1, București, 1998, pp. 189-190

⁵³ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. I, p. 221; E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 73.

⁵⁴ Gh. Dumitroaia, *Săpături arheologice sistematice și periegeze din județele Neamț, Bacău și Suceava (2002-2003)*, în „Memoria Antiquitatis”, XXIII, 2004, Piatra-Neamț, p. 433; A. Popescu, R. Băjenaru, *Cercetările arheologice de la Costișa, județul Neamț din anii 2001-2002*, în „Memoria Antiquitatis”, XXIII, 2004, Piatra-Neamț, pp. 277-270.

⁵⁵ Al. Vulpe, *Perioada mijlocie a epocii bronzului la est și la vest de Carpații răsăriteni*, în *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului, catalog de expoziție*, coord. V. Gavruc și Gh. Dumitroaia, Ed. C. Matasă, Piatra-Neamț, 2003, p. 9.

⁵⁶ R. Munteanu *Începuturile Bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali*, BMA, Ed. C. Matasă, Piatra-Neamț, 2010, pp. 29-30, 37, 43, 79-80.

⁵⁷ A.D. Popescu, *Ceramica cu decor striat de la Costișa și Deleni*, în „Angustia”, 2, 2000, pp. 203-208.

La Siliștea, comuna Români, a fost cercetată o așezare fortificată din epoca bronzului, arheologii considerând conform artefactelor descoperite (ceramică, în special) că a existat o coabitare a celor două culturi ale perioadei, Costișa și Monteoru⁵⁸.

Costișa a devenit eponimă pentru toată aria de răspândire a acestei culturi. În punctul Cetățuia s-a descoperit o adevărată acropolă fortificată, cercetările arătând mai multe niveluri de locuire din epoca bronzului, nivelul inferior aparține culturii Costișa, iar cel superior aparține culturii Monteoru. S-a considerat că cultura Costișa este o variantă locală a culturii Komarov, care a avut o arie largă de răspândire în Moldova, Ucraina de vest și Polonia de sud-est⁵⁹. Urme arheologice aparținând culturii Costișa s-au descoperit la Lutărie și Pietricica (Piatra-Neamț) - ceramică specifică -, la Roznov-Chitinici (obiecte și urme de locuire), Piatra-Șoimului (Capu Dealului și Luminiș - așezări), Podoleni (în stânga pârâului Verdele, în două puncte diferite s-au găsit urme de locuire)⁶⁰.

Cultura Noua s-a format de către comunitățile culturii Costișa peste care au venit populații din stepele nord-pontice⁶¹. Așezările mici, de tip cenușar, sunt în locuri deschise, cu locuințe de suprafață, necropolele au morminte de înhumatie, cu inventar sărac, specific comunităților de crescători de animale. La Piatra-Neamț, pe o terasă din stânga râului Cuejdi, la Lutărie, s-a descoperit o așezare, în cartierul Gara Veche s-au aflat urme de locuire, iar la Ciritei, în punctul "Steagul Roșu" s-au găsit resturi de locuire și o necropolă. Alte vestigii arheologice s-au găsit la Borlești (Dealul Puricenilor), Piatra-Șoimului (Dealul Horodiștea), Podoleni (Dealul Negritești) și Zănești (Traian - Dealul Fântânilor)⁶².

La Grințieș, ultima comună a județului în partea sa vestică, pe valea Bistricioarei, s-a descoperit o seceră de bronz în prundișul râului amintit, care se află astăzi la Muzeul de Istorie și Arheologie din Piatra-Neamț⁶³. Tot din epoca bronzului datează și ceramica de la Chirițeni, Hangu, aici aflându-se și un topor de piatră, la fel și la Dârțu, descoperindu-se un tor de piatră⁶⁴.

⁵⁸ N. Bolohan, E. Munteanu, *Sat Siliștea, comuna români*, în V. Gavruc și Gh. Dumitroaia, (coord.) *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului*, catalog de expoziție, Ed. C. Matasă, Piatra-Neamț, pp. 44-48.

⁵⁹ Gh. Dumitroaia, *Considerații asupra culturii Costișa-Komarov pe teritoriul Moldovei*, în "Cultura Costișa în contextul epocii bronzului, catalog de expoziție", coord. V. Gavruc și Gh. Dumitroaia, p. 13.

⁶⁰ E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 74.

⁶¹ Al. Vulpe, M. Petrescu-Dîmbovița., A. Laszlo, *Epoca Metalelor*, în M. Petrescu Dîmbovița, Vulpe Al. (coord.), *Istoria Românilor*, I, p. 225.

⁶² A.C. Florescu, *Așezarea Noua II de la Piatra-Neamț - Steagul Roșu (Ciritei)*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969, p. 83 și urm.; Gh. Dumitroaia, *Cercetările arheologice din județul Neamț (1996)*, în „Memoria Antiquitatis”, XXI, 1997, p. 435; D. Monah, *Topoare de aramă și bronz din județele Neamț și Bacău*, în „Memoria Antiquitatis”, XII-XIV, 1996, p. 32 și urm.

⁶³ M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuție la problema sfârșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în SCIV, IV, 1953, 3-4, p. 463

⁶⁴ *Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, pp. 137-139.

Epoca fierului a cunoscut două etape: Hallstatt și La Tene și a fost încadrată cronologic între 1.100/1000 î.Hr. - 106 d.Hr. Fierul înlocuiește bronzul, mai rezistent, mai productiv, se dezvoltă agricultura, creșterea animalelor, țesutul, olăritul, schimburile de produse se fac și cu moneda.

Hallstatt, prima vârstă a fierului, a primit numele unei stațiuni din Austria, unde s-a cercetat o necropolă cu 1270 de morminte care s-a desfășurat între 1100/1000 - 450/300 î. Hr. în mai multe faze - A-D. Perioada timpurie - A-B- a avut o economie mixtă, cu sălașe tip cenușar, iar metodologia bronzului cunoaște cel mai înalt nivel, fierul este încă rar. Influențele scitice sunt ilustrate prin "akinakes", pumnalele scitice, descoperite la Agapia⁶⁵, Bistrița sau Văratec. Mărturii arheologice ale acestei vârste a fierului s-au găsit întâmplător sau prin cercetări sistematice la Piatra-Neamț - Lutărie, Piatra Șoimului - Horodiștea, Podoleni-sat, în locul numit Buciușteni - La Ruine și la Negrișteni⁶⁶. O așezare s-a aflat la Ruginoasa și artefacte specifice (ceramică, statuete de bronz, unelte etc.) au fost găsite la Gârcina, Ghindăoani, Grumăzești, Păstrăveni, Pâncești⁶⁷.

A doua vârstă a fierului - numită La Tene, după o așezare "oppidum" din Neauchatel, Elveția - s-a încadrat cronologic între anii 450/300 î.Hr. - 106 d.Hr., corespunzând dezvoltării civilizației geto-dacice, așa numita "epocă clasică" fiind cea de la Burebista la Decebal. Comerțul cu lumea greacă și romană cunoaște un avânt deosebit, în natură sau prin monedă (în secolul al III-lea î.Hr. se emite monedă de argint proprie). Zona cercetată de noi ilustrează această epocă prin descoperirile de pe muntele Cozla (La Pavilion - așezare secolul I î.Hr., la Trei Coline - ceramică, Terasa Gospodinilor - ruinele unei cetăți complexe, ceramică lucrată la roată și poroasă, lucrată la mână⁶⁸; la Fabrica de Bere și la Fabrica de ceramică, în punctul Steagul Roșu și Ciritei-Lutărie și Curtea Domnească. Cele mai revelatoare descoperiri s-au efectuat la Calu (Piatra Șoimului) și Bâta Doamnei - Piatra-Neamț. Coroborate cu descoperirile de la Brad-Răcătau (județul Bacău), s-a constatat apogeul civilizației dacice în răsăritul Daciei, cetățile dacice de aici fiind identice cu cele din munții Orăștiei. Trebuie remarcat faptul că la Bâta Doamnei s-au aflat vestigiile unor construcții cultice de proporții, care arată importanța acestui centru, care conform unor autori ar fi fost Petrodava, cea amintită de Ptolemeu, și poate chiar reședința regelui Dicoes⁶⁹.

⁶⁵ V. Mihăilescu-Bârliba, I. Untaru, *Notă despre un nou „akinakes” descoperit la Agapia*, în „Memoria Antiquitatis”, III, 1971, pp. 441-454.

⁶⁶ E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 74; M. Drăgotescu, *Unele considerații privind civilizația geto-dacică pe actualul teritoriu al județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994, pp. 243-245.

⁶⁷ Minodora Ursachi, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ruginoasa*, în „Carpica”, I, 1968, pp. 27-34.

⁶⁸ C. Buzdugan, *Itinerare arheologice moldovene*, București, Ed. Sport-Turism, 1981, p. 97.

⁶⁹ M. Drăgotescu, *Unele considerații privind civilizația geto-dacică pe actualul teritoriu al județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994, pp. 243-245; M. Drăgotescu, *Petrodava, important centru economic, politic și spiritual*, în "Petrodava- 2000, tradiție și continuitate", p. 29-31; V. Ursachi, *Contribuții la problema așezărilor dacice de pe valea Siretului*, în „Memoria Antiquitatis”, I, p. 115 și

În locuințe, precum cele descoperite la Cozla, Bâta Doamnei sau Piatra-Șoimului, s-au aflat vetre, râșnițe, ceramică. Locuințele erau pe temelii de piatră, cu pereți de bârne și lut. Sunt același fel de tipuri de locuințe în interiorul așezărilor fortificate și în așezările deschise, cu similarități de o parte și de alta a Carpaților, care demonstrează unitatea daco-getică. Acest fapt este demonstrat de așezările fortificate, cercetătorii stabilind asemănarea lor cu cele din zona transilvană, a Banatului sau sudul Moldovei. Cercetările arată apogeul puterii dacice în răsăritul Carpaților în "epoca clasică" prin existența acestor cetăți din zona Piatra-Neamț (care dominau valea Bistriței) și a celor de la Răcățau (Tamasidava) sau Brad (Zargidava), care dominau valea Siretului. Existența acestor fortificații (trei într-o zonă restrânsă: Bâta-Doamnei și Cozla, aparținând de orașul Piatra-Neamț și Piatra Șoimului aflată la 15 km de Piatra-Neamț), ridică ipoteza unui puternic centru politic și economic, îndrituind opinia că aici a fost Petrodava amintită de Ptolemeu printre marile orașe dacice. În sprijinul acestei ipoteze se alătură descoperirile care dovedesc prezența unui centru spiritual la Bâta Doamnei, un centru cultic cu sanctuare care reprezentau o raritate în lumea dacică, fiind caracteristice doar așezărilor importante. În nivelul de locuire dacic de la Bâta Doamnei s-au păstrat tamburii de gresie ai coloanelor ce constituiau aliniamentele specifice acestor edificii. Zidurile cetății sunt groase, de 3,5 m și, pe lângă turn și palisade, s-au descoperit fortificații suplimentare, baraje de zid la punctele de trecere, un drum de rond, un drum de acces. A construi înseamnă putere și cetatea de la Bâta-Doamnei este cea mai puternică de pe valea Bistriței. Cetățuia de la Piatra-Șoimului (Calu) era, de asemenea, puternică, dominând valea Cracăului, iar cetățuia de la Cozla, beneficia și ea de existența unor puternice ziduri de piatră⁷⁰.

În aceste așezări s-a descoperit o bogată ceramică, lucrată la roată sau la mână (cea la roată reprezentând 35%). Ceramica lucrată la mână este 98% de proveniență dacică, predominând cățuia, ceașca dacică, multe dintre ele aflându-se întregi. Oamenii erau agricultori și crescători de animale. S-au descoperit brăzdare și cuțite de plug de fier, seceri, topoare. La Bâta-Doamnei s-au aflat unelte de făurărie: nicovală (sub formă de piramidă), dornuri (formă tronconică), dălți, dovedind prin piesele realizate o bună stăpânire a metalurgiei (sau cel puțin un atelier profilat pe reparații unelte). De asemenea s-au descoperit unelte care fac dovada existenței meșterilor în lemn, a dulgherilor: topoare, tesle, sfredele, dălți pentru lemn, icuri. S-au aflat numeroase piese de fier pentru harnașament, topoare de luptă, pumnale, săbii, vârfuri

urm.; N. Gostar, *Cetățile dacice din Moldova și cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, în „Apulum”, 1965, p. 143-145; C. Turcu, *Marile șantiere arheologice*, în C. Botez și alții, „Platforma industrială Săvinești și împrejurimile, monografie istorico-economică”, Piatra-Neamț, 1972, pp. 17-18.

⁷⁰ N. Gostar *Cetățile dacice din Moldova și cel de-al doilea război dacic*, în "Memoria Antiquitatis", I, 1969, pp. 99-100p

de săgeți pentru arcuri și baliste, exprimând existența unei societăți războinice și a unor centre cu rol de apărare a regiunii⁷¹.

S-au relevat influențe ale unor neamuri din afară: romane, grecești sau sarmatice, în domeniul ceramicii, fiind imitate amforele și alte vase greco-romane sau fiind "importate", ceea ce denotă legături comerciale cu lumea greco-romană. Influențe sarmatice s-au simțit în ceea ce privește metalurgia bronzului și fierului, a obiectelor de podoabă. La Piatra Șoimului s-au descoperit oglinzi de metal și un cazan de bronz, iar la Bâta Doamnei s-au gasit pandantive, mărgelile, chihlimbar etc. Comerț se realiza și cu lumea greco-romană, fapt confirmat de monedele descoperite în regiune (Bâta Doamnei, Piatra Șoimului, Hangu, Ceahlău, Reditu), monede din Dyrrhachium și Apollonia sau monede republicane romane. Tetrardramele dacice de tipul Huși-Vovriești s-au găsit la Piatra-Șoimului, dar și la Ceahlău și Bicazul Ardelean, în zona montană, la fel aflându-se și în zona intracarpatică, altă dovadă a unității dacice de o parte și de alta a Carpaților. La Ghelăiești, într-o așezare s-au aflat piese de cult, podoabe, „căței de vatră”⁷².

Un castellum de pământ la Troian, aflat față-n față cu cetatea de la Bâta Doamnei, cu urme sporadice ale unor unități romane⁷³ ilustrează faptul că romanii și-au dorit să lichideze formele de rezistență din răsăritul Daciei, ipoteză care poate fi coroborată cu distrugerea cetăților de la Bâta Doamnei, Cozla, Piatra Șoimului la începutul secolului al II-lea d.Hr. Acțiunile punitive ale romanilor nu au dus decât la încetarea locuirii în cetăți, comunitățile continuându-și existența în mediul rural, în așezări deschise. Spre exemplu, la Calu-Horodiștea (Piatra-Șoimului) este demonstrată locuirea în secole II-III d.Hr, deci și după cucerirea romană, păstrându-se caracteristicile culturale.

În așezările județului s-au aflat mai multe tezaure monetare sau doar monede dispartate, multe dintre ele de proveniență romană de la mai mulți împărați, de la Nero până la Septimius Severus⁷⁴. Prezența lor arată relațiile dintre civilizația dacă "clasică" și lumea romană aflată spre apogeul expansiunii sale și mai apoi între triburile dacilor liberi și procincia romană Dacia, argumente ale multiplelor legături (comerciale în principal, dar și poate mercenariat, stipendii, jafuri, răscumpărări). Prezența acestor izvoare numismatice în așezările carpice demonstrează continuitate etnică și o

⁷¹ A. Buzilă, *Despre ceramica geto-dacă lucrată la roată de la Bâta Doamnei - Piatra-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1972-1973, p. 467; I. Glodariu, E. Iaroslavschi *Civilizația fierului la daci*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, pp. 93-124.

⁷² M. Babeș, *Dacii și bastarnii*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970, p. 215-236; Elena Coman, *O piesă de podoabă germanică descoperită în județul Neamț*, în SCIV, 19, 1968, III, pp. 527-529.

⁷³ N. Gostar, *Cetățile dacice din Moldova și cel de-al doilea război dacic*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 93 și urm.

⁷⁴ V. Mihăilescu-Bârliba, *Descoperiri de monede antice și bizantine*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969, p. 424-425; V. Mihăilescu-Bârliba, loc.cit., în „Memoria Antiquitatis”, III, 587; V. Mihăilescu-Bârliba, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Puriceni (com. Borlești, jud. Neamț)*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, pp. 63-68.

romanizare lentă indirectă la care erau supuse aceste comunități din afara imperiului roman.

Pe Valea Muntelui, vestigii din epoca fierului s-au aflat la Buhalnița (fragmente ceramice), Hangu-Cetățuia, vestigii din secolul III d. Hr., la Fârțiți s-a identificat o așezare dacică. La Chirițeni-sat, pe o terasă s-a aflat un nivel de locuire geto-dacic⁷⁵. Și în munte, civilizația dacică s-a manifestat și prin cetățui naturale sau zidite, dar și așezări deschise. La Altan, Hangu se gasește un vârf de muncel, cu rezonanță dacică, dar nu s-au descoperit urme de locuire, deși au circulat povești despre comori din vechime. În schimb, la Cetățuia-Hangu, s-au descoperit urme ale locuirii, a unei permanențe datorate păstoritului. Ceramică dacică s-a aflat și la Grozăvești, Hangu și Piciorul-Bourei-Fârțiți. Cursul superior nemțean al Bistriței, de la Poiana Largului în amonte spre Borca, a rămas neinvestigat⁷⁶.

În ceea ce privește monedele, ele se datorează, pe cursul superior al Bistriței nemțene, unor descoperiri întâmplătoare. La Poiana Teiului, pe malul Bistriței, s-a aflat un tezaur de monede grecești, tetradrahme. La Bicaz, s-au aflat tetradrahme din timpul lui Alexandru Macedon, monede de argint dacice, imitații după monede macedonene și, de asemenea, denari imperiali romani⁷⁷. În satul Bistrița, comuna Alexandru cel Bun, a fost scos la iveală un tezaur de denari republicani romani⁷⁸.

Perioada daco-romană (secole II-IV d. Hr.) este caracterizată de pătrunderea influenței romane în regiunile locuite de dacii liberi, care, organizați în uniuni tribale, domină și pe alogeni (sarmații, spre exemplu). Așezările sunt ridicate în locuri apărate natural, predomină bordeiele, dar și locuințele de suprafață, iar ceramica este 90% autohtonă, de tradiție dacică, un concludent argument în favoarea continuității civilizației dacice. La 106 d.Hr., cetățile de la Bâta Doamnei, Cozla, Piatra Șoimului sunt distruse, dar populația continuă tradiția anticei Petrodava, adaptându-se noilor condiții, cu așezări deschise, rurale. Prezența unui castru roman, la Troian, în fața așezării antice de la Bâta Doamnei, dincolo de Bistrița, arată intenția romanilor de a suprima încercările de răscoală și de a asigura stabilitatea graniței de răsărit⁷⁹.

Mărturii arheologice aparținând acestei perioade s-au descoperit la Lutărie, lângă Pietricica (ceramică realizată cu mâna și la roată), la Dărmănești - Școala Normală (așezare secole II-III d. Hr., Dealul Cărlomanul, Sărata (la Troian - urme ale unui castru roman dinn secolul al II-lea d.Hr.), Roznov (la Chitinici și la Slobozia), Bahna (Izvoare și Livezi - necropolă și așezare dinn secole II-III d.Hr.), Căndești (Dealul Cetățuia - așezare), Borlești (Ruseni - ceramică și o oglindă sarmatică), Girov

⁷⁵ E. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 224; Șt. Cucos, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992, pp. 33-34.

⁷⁶ Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz, p. 87.

⁷⁷ I. Tigara, *Un mic tezaur monetar găsit la Bicaz*, în SCN, II, 1958, pp. 468-469.

⁷⁸ E. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 235, 192, 194.

⁷⁹ M. Drăgorescu, *Unele considerații privind civilizația geto-dacică pe actualul teritoriu al județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994, pp. 243-245; N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, pp. 11-13.

(Turturești, Dealul Bisericii, Izvoare), Podoleni (pârâul Verdele, Mălăiștea, Negritești), Reditu, Săvinești, Zănești⁸⁰. La Hangu-Cetățuie, din nefericire, doar sondaje, au arătat existența unei necropole aparținând „culturii carpice”⁸¹.

În județul Neamț, face săpături în anii 1957-1959, Iulian Antonescu, la Porcești-Găbara (astăzi comuna Moldoveni, județul Neamț, n.n), făcând descoperiri importante în privința carpilor⁸². Descoperiri întâmplătoare s-au făcut la Butnărești, 1953, cu informații valoroase despre cultura carpilor, dar nu îndeajuns cercetate⁸³. O altă importantă cercetare s-a realizat la Dochia, în toamna anului 1963, când C. Scorpan a scos la iveală o necropolă carpică, în locul numit „La Perdele”⁸⁴.

De o deosebită însemnătate pentru „cultura carpică” din județul Neamț, dar nu numai, a fost cercetarea celei mai mari necropole carpice, Văleni, comuna Botești, începute în perioada 1959-1963 și continuate după 1964, de către I. Ioniță și V. Ursache. Rezultatele cercetărilor au fost publicate în mai multe studii și au fost încununate cu realizarea unei ample monografii.⁸⁵

Între Carpați și Siret în secolele II și III s-a petrecut procesul de „carpizare” a populației locale, simultan cu asimilarea unor elemente răsăritene și nord-pontice, demonstrând permanența și viabilitatea populației locale daco-carpice de a asimila, de a-și menține caracterelor culturale ancestrale. Din secolul al II-lea și până la începutul secolului al IV-lea d.Hr. este înregistrată prin descoperiri arheologice o numeroasă populație carpică în zona subcarpatică, dar mai ales pe valea Siretului și Moldovei, unde au fost scoase la iveală așezări și necropole ca cele de la Gabăra-Moldoveni, Văleni-Botești, Vlădiceni sau Slobozia, Chintinici - Roznov, Bahna-sat și Izvoare-Bahna, Șovoaia, Ruseni, Măstacăn din Borlești, Dochia și Bălușești, Doina, Bețești, Căciulești, Gura-Văii, Turturești - Girov, Dărmănești și Lutărie-Pietricica din Piatra-Neamț, Podoleni, Reditu, Săvinești, Zănești⁸⁶

Cultura Poienesti, specifică populației carpice, s-a aflat în strânsă legătură cu lumea romană, fapt confirmat de intensă circulație monetară, fiind descoperite în regiune mai multe tezaure monetare sau doar monede dispartate, de origine romană, și numeroasele obiecte de import romane, ceramică, unelte, arme și podoabe descoperite în așezările acestei culturi (la Vlădiceni, spre exemplu, s-au descoperit 24 de amfore

⁸⁰ E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, p. 104-106; C. Turcu, *Marile șantieri arheologice*, pp. 43-44; V.M. Bărliba, *Circulația monetară la triburile libere de la răsărit de Carpați (sec. II-IV d.Hr.)*, pp. 281-289; N. Gostar, *Cetatea dacică de la Băta Doamnei*, în „Omăgiu lui Petre Constantinescu-Iași”, București, 1965, pp. 81-86

⁸¹ D. Gh. Teodoru, *Cercetările de la Hangu-Cetățuie*, în „Materiale”, VI, 1959, pp. 66-68.

⁸² I. Antonescu, *Săpăturile arheologice de la Găbora-Porcești*, în „Materiale”, VI, pp. 474-483.

⁸³ Gh. Bichir, *Unele observații cu privire la necropolele de tip Poienesti din Moldova și relațiile acestor necropole cu lumea sarmată*, în SCIV, XII, 1961, p. 253.

⁸⁴ C. Scorpan, *Necropola carpică de la Dochia*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, pp. 331-332.

⁸⁵ I. Ioniță, V. Ursache, *Văleni, o mare necropolă a dacilor liberi*, Editura Junimea, Iași, 1988, p. 7.

⁸⁶ V. Mihăilescu-Bărliba, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n.. Economie și monedă*, Ed. Junimea Iași, 1990, pp. 68, 95, 134.

cu inscripții romane)⁸⁷. Așezările carpilor erau situate atât pe înălțimi (pe promontorii și pe pante de deal), cât și pe terase mai joase ale apelor, căutându-se în special locurile apărate natural. Locuiau în bordeie și în locuințe de suprafață, construite din lemn și chirpic, în care erau amenajate instalații de încălzire și de preparare a hranei, proviziile fiind păstrate în gropi simple sau arse, în funcție de sol și în saci făcuți din plante textile sau în coșuri de nuiele și vase mari de provizii de construcție indigenă. Ceramica este materialul arheologic cel mai întâlnit în așezări și necropole, 90% era autohtonă, în care se păstrează tradiția dacică, dar și influența romană sau sarmatică. Sunt și vase de import, romane (amfore, străchini, boluri) sau sarmatice (vase cu torți zoomorfe). Ceramica lucrată la roată sau la mână apare în așezările de la Pietricica – *Lutărie* (cățui, vase-borcan, străchini, fructiere, capace), Căciulești-Girov, Români-sat, Dochia etc. La Dărmănești s-a descoperit un atelier al meșterilor olari, care, cu siguranță furnizau vase ceramice pentru întreaga regiune și nu numai⁸⁸.

La Dochia, *La Perdele*, într-un adevărat câmp funerar (o întreagă terasă), atribuirea culturală s-a făcut prin artefacte, asupra vaselor descoperite făcându-se analogii, cu altele descoperite în întreg spațiul locuit de carpi (Văleni-Botești sau Sopor de Câmpie)⁸⁹. Ocupațiile carpilor erau păstoritul și agricultura, așa cum o arată semințele, râșnițele, cuțitele, brăzdarele, secerile, strecurătorile și alte obiecte descoperite în așezările culturii Poienesti din regiune. La Izvoare, într-o așezare situată la 350 m altitudine, suprapusă unei așezări cucuteniene, sumarul paleofaunei ne arată că vânătoarea nu era decât o ocupație secundară, de tip alimentar, care completa hrana locuitorilor și care provenea din masivele forestiere ale regiunii. S-au găsit oase de cerb (cele mai multe) și de urs⁹⁰.

La Dochia, în locul numit *La Perdele*, s-a descoperit o necropolă carpică, datată sfârșitul secolului al III-lea d.Hr.; cercetările sistematice efectuate de Neculai Bolohan și colectivul său au arătat prezența unui adevărat "câmp funerar", cu morminte de incinerare ce au caracteristici întâlnite la est și la vest de Carpați⁹¹.

O așezare carpică s-a descoperit pe panta sud-vestică a dealului Davidul, pe malul stâng al pârâului Valea Mare, în fața satului Homiceni. Aici s-au aflat mai multe tezaure monetare (Bozieni de Jos-Dulcești, Văleni-Botești, Talpa-Bârgăoani, Hlăpești-Dragomirești și Tupilați)⁹². La Homiceni s-au făcut cercetări în 1960, după ce un țăran a aflat întâmplător (la săpatul cartofilor) 38 de denari imperiali datați din perioada 68-69 d. Hr. (domnia lui Galba), până în 138 d. Hr., din timpul împăratului Hadrian⁹³. În

⁸⁷ V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 578.

⁸⁸ C. Scorpan, *loc.cit.*, 1972-1973, pp. 120-123; I. Ioniță, *loc. cit.*, 1982, p. 15, 89, 90.

⁸⁹ Roxana Munteanu, N. Bolohan, *loc. cit.*, 2004, pp. 291-307

⁹⁰ S. Haimovici, *loc.cit.*, 1983 – 1985, pp. 264-268.

⁹¹ Roxana Munteanu, N. Bolohan, *loc. cit.*, 2004, pp. 291-307.

⁹² V. Mihăilescu-Bîrliba, *Circulația monetară la triburile libere de la răsărit de Carpați (sec. II-IV e.n.)*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970, p. 308.

⁹³ E. Petrișor, *Tezaurul monetar roman de la Homiceni (II)*, județul Neamț, în „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994, pp. 355-357.

1986, s-a aflat un alt tezaur monetar, cu un număr mare de monede-666, cele mai multe din timpul lui Traian și Hadrian, ceea ce denotă o influență romană însemnată în zonă, în această perioadă. Datorită numărului de monede ce-l conține, tezaurul poate proveni din stipendiile primite de la romani pentru paza hotarelor răsăritene ale imperiului, la care se pot adăuga, eventual, și alte piese obținute din jaf sau răscumpărări de captivi⁹⁴. În comuna Bârgăuani, un vas de ceramică conținea 446 de monede din secolul al II-lea⁹⁵. 1159 monede de argint denari imperiali s-au aflat într-un vas carpic din sec II-III d.Hr., monede de la Nero până la Commodus⁹⁶.

După războaiele din 295-297 și 302-303, carpii intră în declin, mai fiind amintiți până la 381, apoi părăsind scena istoriei. Se integrează în lumea daco-romană și apar așezările de tip Sântana de Mureș precum cele de la Hlăpești, Doina-Girov, Podoleni, Zănești, Mănoaia-Costișa sau Izvoare⁹⁷.

Epoca migrațiilor a însemnat și pentru istoria românilor "Evul Mediu întunecat", cu o "tăcere" a izvoarelor scrise, de aceea efortul arheologic a fost mai mult decât o necesitate, în special pentru dovedirea continuității unei populații romanice născute dintr-un meleu daco-roman. În regiunea studiată, în mai multe așezări cu niveluri de locuire preistorică și daco-romană s-au descoperit vestigii arheologice specifice unor culturi ale "zorilor Evului Mediu": Doina, Brășăuți, Mănoaia, Văleni, Izvoare, Bâta-Doamnei etc. Epoca migrațiilor - cronologic desfășurată din secolul al III-lea până în secolul al XIII-lea - a cunoscut intensități diferite și a fost împărțită în funcție de valurile succesive de popoare migratoare care s-au abătut asupra spațiului românesc.⁹⁸

Cultura Sântana de Mureș-Cearneahov s-a format în Volhynia și Galiția, la Sântana de Mureș, lângă Târgu-Mureș, s-au făcut primele descoperiri în România și, cronologic, se întinde din secolul al III-lea (a doua sa jumătate) până la sfârșitul secolului al IV-lea. Așezările sunt neîntărite, pe terase, pâraie și râuri, cu locuințe de suprafață și bordeie, iar necropolele sunt birituale, cu inventar bogat. Comunitățile erau de agricultori, crescători de vite, iar dintre meșteșuguri a fost atestat olăritul, confecționarea pieptenilor din os și a paharelor din sticlă. S-au descoperit două morminte la Piatra-Neamț, la Zănești (la fundația bisericii "Sf. Nicolae", la Girov (Doina-sat - s-au identificat trei necropole), la Dumbrava Roșie (Izvoare - La Iaz - o necropolă de înhumăție). La Izvoare s-a cercetat o necropolă din secolul al IV-lea, care

⁹⁴ *Ibidem*, p. 371.

⁹⁵ V. Mihăilescu-Bârliba, *Circulația monetară la triburile libere de la răsărit de Carpați (sec. II –IV e.n.)*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970, pp. 316-317.

⁹⁶ V. Mihăilescu-Bârliba, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Puriceni (comuna Borlești, județul Neamț)*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1976, pp. 125-130.

⁹⁷ M. Alexianu, Linda Ellis, *Date noi asupra necropolei de tip Sântana de Mureș de la Izvoare Piatra-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XV-XVII, 1983-1984, Piatra-Neamț, p. 127.

⁹⁸ Șt. Cucos, *Săpăturile arheologice din județul Neamț* (II), p. 579, în „Memoria Antiquitatis”, III, 1971; I. Mitrea, *Contribuții la cunoașterea populației locale dintre Carpați și Siret în secolele V-VI d.Hr.*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970, p. 345 și urm.

arată raporturi consistente cu lumea romană și o întrepătrundere a elementelor gotice și sarmatice⁹⁹.

Unele dintre așezările culturii Sântana de Mureș s-au suprapus celor carpice, cum este cazul așezării de la Mănoaia-Costișa, unde pe un bogat nivel carpic s-a descoperit un nivel din secolul al IV-lea specific culturii Sântana de Mureș. De altfel, în acest sit se constată o succesiune de orizonturi culturale care acoperă perioada secolelor III-VI d. Hr. Așezările culturii Sântana de Mureș-Cerneahov sunt neîntărite, situate în apropierea surselor de apă, pe terase de râuri și pârâuri, locuințele fiind ca și în epoca anterioară de suprafață sau semi-îngropate, pereții fiind de lemn și chirpic (la Căndești s-au descoperit foarte mult chirpic și lemn carbonizat). Îndeletnicirile acestor comunități rămân agricultura și creșterea animalelor și, conform descoperirilor din așezări, și olăritul și prelucrarea pieptenilor din os și confecționarea paharelor din sticlă, aceste ultime ocupații fiind caracteristice acestei culturi¹⁰⁰. Măturii arheologice ale acestei culturi s-au identificat la Târgu-Neamț, Bârgăuani-Ghelăiești, Doljești, Petricani, Răucești, Tămășeni și Văleni¹⁰¹.

La Mănoaia-Costișa s-a înregistrat stratigrafic o succesiune de orizonturi culturale ce acoperă în întregime secolele III-VI. În u< vcc<ltimul nivel s-a considerat că se poate vorbi despre un facies cultural numit Costișa-Botoșana I, aparținând populației daco-romane, cu afinități cu cultura Brătei din Transilvania și cu cultura Ipotești-Căndești, răspândită în sudul arcului carpatic. Așezările de la Poiana Dulcești, Izvoare-Bahna și Brășăuți - Dumbrava Roșie exprimă continuitatea populației autohtone și sunt atribuite culturii Hlincea, evoluția sa marcând sfârșitul etnogenezei românești¹⁰². S-au efectuat cercetări care ilustrează această epocă la Bâta Doamnei, unde, un nivel de locuire din secolele IX-X s-a suprapus peste vechea cetate dacică, iar la Văleni, la Cetățuia, s-a descoperit un nivel prefeudal din secolul al VIII-lea¹⁰³.

La Mănoaia-Costișa, pe nivelul de locuire specific culturii Sântana de Mureș-Cerneahov s-au suprapus două niveluri de locuire datate ca fiind din veacurile al V-lea și al VI-lea. La Brășăuți s-au descoperit urme de locuire din secolele VIII-IX, la fel și la Izvoare, comuna Bahna, unde s-au identificat două niveluri de locuire, unul din

⁹⁹ C. Scorpan, *Date noi cu privire la carpi și problema continuității*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1972-1973, p. 120-125; M. Alexianu, Linda Ellis, *Date noi asupra necropolei de tip Sântana de Mureș de la Izvoare Piatra-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XV-XVII, 1983-1984, Piatra-Neamț, 1988, p. 121.; M. Drăgotescu, *Dovezi arheologice ale continuității populație autohtone în secolul V-IX în județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XV-XVII, 1983-1984, Piatra-Neamț, 1988, p. 122 și urm.

¹⁰⁰ M. Alexianu, Linda Ellis, *Date noi asupra necropolei de tip Sântana de Mureș de la Izvoare Piatra-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XV-XVII, 1983-1984, Piatra-Neamț, p. 122 și urm.

¹⁰¹ E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, pp. 119-120.

¹⁰² D.Gh. Teodor, *Teiritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, 1978, p. 81; M. Drăgotescu, *Dovezi arheologice ale continuității populație autohtone în secolul V-IX în județul Neamț*, p. 152; I. Mitrea, *Descoperiri prefeudale în regiunea central-estică a Carpaților Orientali și din zona de contact cu Podișul Moldovei*, în „Carpica”, I, Bacău, 1968, pp. 249-257; Șt. Cucos, *Săpăturile arheologice din județul Neamț (II)*, în „Memoria Antiquitatis”, III, Piatra-Neamț, 1971, p. 579.

¹⁰³ E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț, Vol. I, Situri arheologice*, pp. 125-127.

secolele VI-VII și unul din secolele VIII-IX. Aceste habitate specifice secolelor VIII-IX oferă imaginea vechiului sat românesc, atribuite culturii Hlincea, evoluția sa marcând sfârșitul etnogenezei românești. La Piatra-Neamț, la *Lutărie*, așezarea din secolele V-VI se suprapune peste mai vechea așezare carpică, iar la Văleni, Piatra-Neamț, s-au identificat două așezări din secolele VIII-X¹⁰⁴.

În secolele VI-VII apar și elemente ale culturii slave, dar nu pure, grupurile slave, eterogene, în contact cu populația autohtonă au fost asimilate. Valurile succesive de migratori au dus la deprecierea culturii materiale, restrângerea suprafețelor așezărilor. Locuitorii erau nevoiți adeseori să-și părăsească așezările și să caute locuri ferite, în munți sau văi lăturalnice¹⁰⁵.

La Brășăuți, locuințele sunt de tipul semi-bordeiului, vetrele sunt simple și cercetările de aici au identificat urme ale practicării agriculturii, oase de animale domestice, dar și de sălbatic, mai frecvent fiind mistrețul. Bordeiele și semibordeiele epocii în regiune sunt de forme rectangulare, prevăzute cu pietrare și cuptoare de lut sau din pietre de râu. Necropolele lipsesc în regiune, dar s-au descoperit morminte de înhumare și amintim cel de la Văleni. Obiectele de podoabă sunt rare, la Izvoare-Bahna descoperindu-se un cercel semilunar cu pandantiv stelat¹⁰⁶.

Evul Mediu timpuriu este reprezentat în zonă prin descoperirile de la Dărmănești (o necropolă medievală pe o terasă din stânga râului Cuejdi)¹⁰⁷, de la Mănoaia, comuna Costișa (în vatra satului s-a aflat o necropolă), de la Doina, comuna Girov, pe o terasă a râului Cracău (trei necropole din secolele XIII-XIV), de la Dumbrava Roșie (o așezare și o necropolă), iar în munte, la Hangu-Cetățuia, s-a descoperit o așezare din Evul Mediu timpuriu. La Bâtca Doamnei, dar și la Pietricica, s-au descoperit vestigii arheologice specifice acestei perioade. Bâtca Doamnei a fost cercetată mai intens, dată fiind existența aici și a cetății dacice, presupusa antică Petrodava. Artefactele descoperite aici, în special crucile relicviare kievene și bizantine, dar și moneda provenind de la regele maghiar Bela al III-lea, i-au făcut pe cercetători să aproximeze existența așezării medievale în ultima parte a secolului al XII-lea și primele patru decenii ale secolului al XIII-lea. Așezarea este părăsită în primăvara lui 1241, fapt legat fără îndoială de marea invazie mongolă în Europa. O aripă a armatei lui Cadan a ales pentru a ajunge în Transilvania calea de pe cursul mijlociu al Bistriței, spre pasul Tulgheș. Encolpioanele descoperite dovedesc locuirea așezării de către o populație de rit ortodox, cel mai probabil, ei fiind români¹⁰⁸.

¹⁰⁴ M. Drăgotescu, *Dovezi arheologice ale continuității populației autohtone în secolul V-IX în județul Neamț*, p. 151; D.Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, 1978, p. 31.

¹⁰⁵ I. Mitrea, *Descoperiri prefeudale din regiunea central estică a Carpaților Orientali și din zona de contact cu Podișul Moldovei*, în „Carpica”, I, Bacău, 1968, p. 257.

¹⁰⁶ Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în sec. V-XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 31

¹⁰⁷ V. Spinei, *Necropola medievală de la Piatra-Neamț- Dărmănești*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969, pp. 215-225.

¹⁰⁸ C. Scorpan, *L'ensemble archeologique feodal du Bâtca Doamnei*, în "Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire ancienne, N.S., IX, București, 1965, p. 441 și urm.; V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*,

Pe teritoriul orașului Piatra-Neamț, la Pietricica, s-a descoperit ceramică analoagă cu cea de la Bâțca Doamnei. În urma studiilor tipologice s-au făcut analogii cu alte astfel de artefacte și s-a stabilit datarea lor ca fiind sfârșitul veacului al XII-lea și începutul veacului al XIII-lea. Alte artefacte, precum cruciulițele relicviare și encolpioanele și moneda emisă de regele maghiar Bela al III-lea întăresc această datare, considerându-se că cetățuia a avut existența sa la sfârșit de secol XII și primele patru decenii ale secolului XIII, sfârșitul ei putând fi pus în legătură cu invazia mongolă spre Europa din 1241-1242. Importanța descoperirilor de la Bâțca Doamnei este dată și de faptul că s-au identificat puține astfel de așezări în regiune din secolul al XIII-lea¹⁰⁹.

Vestigiile feudale de la Bâțca Doamnei s-au descoperit pe platoul central al măgurii înalte de 457 m și pe mai multe terase, suprapunând stratul gros dacic. De altfel, locuitorii cetății au știut să refolosească fortificațiile dacice, favorizați de înălțimea dominantă, de diferența de nivel. Singura parte accesibilă era apărută cu o palisadă din bârne și val de pământ, ridicată deasupra fundației zidului dacic. Cetatea adăpostea și locuințe civile, de formă pătrată și dreptunghiulară, cu pereți de lemn peste care s-au pus nuiiele bătute cu lut, în mijlocul lor fiind vetre cu rol de încălzire și preparare a hranei. Unele urme par a fi ale unei case mari, în zonă centrală (poate a conducătorului) sau ale unei bisericuțe, presupus o capelă, și un mic cimitir. Mica necropolă adăpostea oseminte de femei și copii, fapt care nu ne conduce neapărat la ideea că era o așezare nemilitară, cum au opinat unii autori, ci pot fi urme ale unor civili care s-au adăpostit în cetate și au avut un sfârșit violent. De altfel, s-au descoperit și trei morminte de înhumatie, lipsite de inventar, ale unor tineri, unul dintre ei lipsit de cap, cu urme de spadă, cu siguranță ale unor războinici, poate apărători ai fortificației. Mormintele, primele menționate aflate lângă urmele unei construcții de lemn, se poate biserică, și cele trei ale tinerilor, sunt de rit creștin, ale unor persoane europoide, probabil autohtoni. Sunt reprezentanți ai populației românești, de rit creștin, aflați sub influență ortodoxă, după cum o arată prezența cruciulițelor bizantine și kievene, specifice unui spațiu ortodox. Cele două cruci kievene au fost datate ca fiind de la puțin timp înainte de sosirea mongolilor. La Dărmănești, pe malul Cuejdului, pe terasa stângă s-a descoperit o necropolă din veacul XII-XII, aflată în legătură cu cetatea și așezarea de la Pietricica și poate și cu cea de la Izvoare din locul numit "La Iaz", datată din aceeași perioadă¹¹⁰.

Deși artefactele scoase la iveală specifice acestei perioade nu sunt deosebit de numeroase și nu s-au identificat multe situri, constatăm o concentrare în jurul zonei Piatra-Neamț, în jurul cetății de la Bâțca Doamnei. Această așezare întărită, chiar

Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 88, 89, 161, 194; C. Matasă, I. Zămoșteanu, M. Zămoșteanu, *Săpăturile de la Piatra-Neamț*, în „Materiale”, VII, 1959, pp. 365-367.

¹⁰⁹ C. Scorpan, *L'ensemble archeologique feudal du Bâțca Doamnei*, în „Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire ancienne”, N.S., IX, București, 1965, p. 445.

¹¹⁰ C. Buzdugan, *Itinerare arheologice moldovene*, p. 99.

dacă nu prezintă materialul arheologic care să ne îndrituiască să o vedem ca pe o reședință a unei formațiuni prestatale, a fost o tabără militară¹¹¹. Poate un avanpost extracarpatic al regalității maghiare, din care se puteau iniția acțiuni expansive, anulat de intervenția armată a mongolilor la 1241. Avea rol în supravegherea unui important pas carpatic și putea fi un sprijin al prozelitismului catolic care, în jurul anului 1220, încerca să impună această religie cumanilor și românilor de la răsărit de Carpați. Nu este exclus, și după cum am văzut obiectele religioase descoperite ne îndreptățesc, să opinăm că locuitorii cetății să fie români, care s-au alăturat acțiunilor maghiare, autohtoni sau ardeleni. Sau, pur și simplu, români, oameni ai locului, care s-au folosit de avantajele fostei cetăți dacice pentru a crea un punct strategic de supraveghere, apărare și refugiu. După cum o consemnează mărturiile contemporane, românii din pasuri au încercat să reziste tătarilor împreună cu cumanii și au fost înfrânți, într-un astfel de context grupul expediționar al lui Cadan distrugea cetatea feudală de la Bâta Doamnei¹¹².

Evoluția comunităților umane din județul Neamț din paleolitic și până în secolul al XIII-lea impune un număr mare de izvoare istorice. Dacă în acest demers științific se vor folosi în majoritate izvoare arheologice, nu putem neglija nici sursele scrise, deși sunt într-un număr mic și fac puține referiri la zona studiată. În categoria acestor izvoare se înregistrează: izvoarele narative, beletristice, diplomatice, cartografice, epigrafice și numismatice. Izvoarele narative includ lucrările cu caracter istoric, cronici, anale, însemnări de călătorie, descrieri geografice. Într-o mică măsură prezintă și comunitățile est-carpătice în perioada propusă spre studiu și cu atât mai puțin micro-regiunea cuprinzând cursul inferior al Bistriței nemțene. Izvoare narative interne nu se cunosc în această perioadă. Cele ulterioare (începând cu veacul al XV-lea) însă fac referiri și la secolele anterioare, chiar dacă de multe ori sub aspect legendar. Aici putem menționa letopisețele veacului al XV-lea realizate la marile mănăstiri moldave și lucrările cronicarilor începând cu Grigore Ureche sau textele misionarului Marco Bandini de la mijlocul secolului al XVII-lea¹¹³. Mărturii străine despre spațiul est-carpatic aflăm în cronicile ruse (a fost scrisă și o cronică "moldo-rusă"). Cronicarii greco-bizantini oferă știri episodice despre Moldova, doar marea invazie mongolă spre Europa cu trecerea unor contingente peste Carpați apare în operele misionarului Rogerius sau ale lui Pian del Carpine sau Wilhelm de Rubruck¹¹⁴.

Izvoarele epigrafice sunt într-un număr mic în spațiul moldav până în secolul al XIII-lea. Menționăm pentru zona noastră cruciulițele encolpioane greco-bizantine de

¹¹¹ Al. Andronic, *Fortificațiile medievale din Moldova*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970, p. 405.

¹¹² V. Spinei, *Les relations de la Moldavie avec Byzance et la Russie au premier quart du IIe millénaire à la lumière des sources archéologiques*, în „Dacia”, N.S., 19, 1975, pp. 237-240, V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 45.

¹¹³ Vezi C. Turcu, *Preocupări de cultură regională*, III, pp. 8-12; V.A. Urechia, *Codex Bandinus*, în AARMSI. s. III, XVI, 1895, *passim*.

¹¹⁴ Șt. Pascu, *Izvoarele istoriei românilor în secolele VII-XIV*, în „Istoria Românilor”, III, coord. Șt. Pascu, R. Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 11.

la Bâtca-Doamnei cu inscripții în limba greacă. De asemenea, cruciulițele duble-relicviare de tip vechi rusesc din aceeași așezare cu inscripții slavone încizate în relief în forme prescurtate, făcând parte dintr-o serie cu cele de la Adjud (județul Vrancea) și Dănești (județul Vaslui)¹¹⁵.

Monedele descoperite în regiune sunt bizantine, ungurești, germane, cehe, mongole, armene, genoveze, venețiene. Monedele bizantine și cele ale Hoardei de Aur cunosc o circulație mai intensă¹¹⁶. Amintim și moneda de argint ungurească de la regele Bela al III-lea, care poate reflecta relații între comunitățile de o parte și de alta a Carpaților, dar și tendințe expansioniste sau de apărare a regalității maghiare în zonă, stopate de bunăseamă de expedițiile mongole de la jumătatea veacului al XIII-lea și de constituirea hanatului Hoardei de Aur la nord de Marea Neagră¹¹⁷.

Perioada ce s-a întins din paleoliticul superior și până în secolul al XIII-lea înseamnă circa 15.000 de ani de locuire în județul ce se cheamă astăzi Neamț. Deși cuprinde epoci „întunecate” din punct de vedere al izvoarelor scrise, arheologia a dovedit prezența omului pe aceste locuri din zona montană și până în „șesul” Moldovei și Siretului. Incursiunea noastră pe verticala acestei micro-istorii confirmă prezența omului în fiecare perioadă, reprezentant al unor civilizații, purtător al unor culturi arheologice, cu caracteristici și influențe, strânse în meleuri de multe ori remarcabile. Mai bine de o mie de ani, olarii eneolitici au folosit lutul din „ulucul subcarpatic” pentru a da naștere ceramicii cucuteniene. Și, foarte important, în această zonă de depresiuni colinare s-a dovedit stratigrafic continuitatea locuirii pe întreaga perioadă aflată în atenție prin acest studiu.

Bibliografie selectivă

- Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. I, București, Ed. Enciclopedică, 2001.
 Andronic, Al., *Fortificațiile medievale din Moldova*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970.
 Antonescu, I., Săpăturile arheologice de la Găbora-Porcești, în „Materiale”, VI.
 Alexianu, M., Ellis, Linda, *Date noi asupra necropolei de tip Sântana de Mureș de la Izvoare Piatra-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XV-XVII, 1983-1984, Piatra-Neamț.
 Babeș, M., *Dacii și bastarnii*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970.
 Bârliba, V.M., *Circulația monetară la triburile libere de la răsărit de Carpați (sec. II-IV d.Hr.)*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970.
 Bichir, Gh., *Unele observații cu privire la necropolele de tip Poienestii din Moldova și relațiile acestor necropole cu lumea sarmată*, în „SCIV”, XII, 1961.

¹¹⁵ V. Spinei, *Les relations de la Moldavie avec Byzance et la Russie au premier quart du IIe millénaire à la lumière des sources archéologiques*, în „Dacia”, N.S., 19, 1975, pp. 237-240.

¹¹⁶ V. Spinei, *Les relations de la Moldavie avec Byzance et la Russie au premier quart du IIe millénaire à la lumière des sources archéologiques*, pp. 231-234; C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în „Studii și cercetări de istorie veche” (SCIV), 23, 3, pp. 375-379.

¹¹⁷ V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, pp. 89-90.

- Bitiri, Maria, Cârciumar, M. Considerații asupra unor probleme privind dezvoltarea paleoliticului superior și mediul său natural pe teritoriul României, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 32, 1, 1981.
- Bitiri, Maria, Căpitanu, V., *O nouă așezare swideriană în Carpații Orientali*, în „SCIV”, 18, 1967, 1.
- Bolohan, N., Munteanu, E., *Sat Siliștea, comuna români*, în V. Gavruc și Gh. Dumitroaia, (coord.) „Cultura Costișa în contextul epocii bronzului, catalog de expoziție”, Piatra-Neamț, Ed. C. Matasă,
- Buzdugan, C., *Itinerare arheologice moldovene*, București, Ed. Sport-Turism, 1981.
- Buzilă, A., *Despre ceramica geto-dacă lucrată la roată de la Bâta Doamnei - Piatra-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1972-1973.
- Cârciumar, M., Anghelinu, M., Lucas, Géraldine, Niță, Loredana, Steguweit, L., Mărgărit, Monica, Fontana, Laura, Brugère, A., Dumitrașcu, V., Hambach, U., Cosac, M., Cârstina, O., Dumitru, F., *Șantierul paleolitic de la Poiana Cireșului (Piatra Neamț) o sinteză a rezultatelor recente (1998-2005) The Poiana Cireșului upper paleolithic site – the last stage of research (1998-2005)*, în „Materiale și cercetări arheologice”, s.n., II, 2000-2006, 2007.
- Cârciumar, M., Anghelinu, M., Lucas, Géraldine, Niță, Loredana, Steguweit, L., Mărgărit, Monica, Fontana, Laura, Brugère, A., Dumitrașcu, V., Hambach, U., Cosac, M., Cârstina, O., Dumitru, F., *Gravetianul de la Piatra-Neamț - Poiana Cireșului*, în „Memoria Antiquitatis”, XXIII, 2004.
- Cercetări arheologice și istorice în zona lacului de acumulare Bicaz*, Piatra-Neamț, Ed. Constantin Matasă, 2003.
- Chirica, V., *Le paleolithique de la zone du Prut moyen*, în „Memoria Antiquitatis”, XX, Piatra-Neamț, 1995.
- Chirica, V., Bodi, G., *Contribuții la crearea unui sistem informatic geografic pentru modelarea atlasului arheologic al spațiului carpato-nistrean. Stațiuni paleolitice între Carpații Orientali și Nistru*, Ed. PIM, Iași, 2011.
- Ciubotaru, Elena, *Monumente istorice din județul Neamț*, Vol. I, Situri arheologice, Piatra-Neamț, Ed. Crigarux, 2004.
- Coman, Elena, *O piesă de podoabă germanică descoperită în județul Neamț*, în „SCIV”, 19, 1968, III.
- Cucoș, Șt., *Ceramica de tip C din aria culturii Cucuteni*, în „Memoria Antiquitatis”, IX-XI, 1985.
- Cucoș, Șt., *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992.
- Cucoș, Șt., *Săpăturile arheologice din județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969.
- Cucoș, Șt., *Săpăturile de la Văleni - Piatra-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, VI-VIII, 1976.
- Cucoș, Șt., *Săpăturile arheologice din județul Neamț (II)*, în „Memoria Antiquitatis”, III, 1971.
- Drăgotescu, M., *Așezarea paleolitică din Bicaz*, în „Carpica”, I, 1968.
- Drăgotescu, M., *Civilizații preistorice*, în „Petrodava - 2000 - tradiție și continuitate”, Piatra-Neamț, 1980.
- Drăgotescu, M., *Dovezi arheologice ale continuității populație autohtone în secolul V-IX în județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XV-XVII, 1983-1984, Piatra-Neamț, 1988.
- Drăgotescu, M., *Unele considerații privind civilizația geto-dacică pe actualul teritoriu al județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994.

- Drăgotescu, M., *Petrodava, important centru economic, politic și spiritual*, în „Petrodava-2000, tradiție și continuitate”, Piatra-Neamț, 1980.
- Dumitrescu, Hortensia, *Șantierul arheologic Traian*, în „Materiale”, V, 1959.
- Dumitrescu, Hortensia, Dumitrescu, Vl., *Șantierul arheologic Traian*, în „Materiale”, IX, 1970.
- Dumitrescu, Hortensia, *Două vase de o formă deosebită descoperite în așezarea de la Traian-Dealul Viei*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1972-1973.
- Dumitroaia, Gh., *Comunități preistorice din nord – estul României, de la Cultura Cucuteni până în Bronzul Mijlociu*, Piatra- Neamț, Ed. Constantin Matasă, 2000.
- Dumitroaia, Gh., *Depunerile neo-eneolitice de la Lunca și Oglinzi, județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994.
- Dumitroaia, Gh., *Săpăturile arheologice din județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, VI-VIII, 1976.
- Dumitroaia, Gh., *Săpături arheologice sistematice și periegheze din județele Neamț, Bacău și Suceava (2002-2003)*, în „Memoria Antiquitatis”, XXIII, 2004.
- Dumitroaia, Gh., *Considerații asupra culturii Costișa-Komarov pe teritoriul Moldovei, în „Cultura Costișa în contextul epocii bronzului, catalog de expoziție”, coord. V. Gavruc și Gh. Dumitroaia.*
- Dumitroaia, Gh., *Cercetările arheologice din județul Neamț (1996)*, în „Memoria Antiquitatis”, XXI, 1997.
- Florescu, A.C., *Așezarea Noua II de la Piatra-Neamț - Steagul Roșu (Ciritei)*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969.
- Glodariu, I., Iaroslavschi, E., *Civilizația fierului la daci*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
- Gostar, N., *Cetățile dacice din Moldova și cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, în „Apulum”, 1965.
- Gostar, N., *Cetățile dacice din Moldova și cel de-al doilea război dacic*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969.
- Gostar, N., *Cetatea dacică de la Bâta Doamnei*, în „Omagiu lui Petre Constantinescu-Iași”, București, 1965.
- Ioniță, I., Ursache, V., *Văleni, o mare necropolă a dacilor liberi*, Editura Junimea, Iași, 1988.
- Marinescu-Bâlcu, Silvia, *Unele probleme ale neoliticului în lumina săpăturilor de la Târpești*, în „SCIV”, 19, III, 1968.
- Marinescu-Bîlcu, S., Alexianu, M., Ciubotaru, E., *Săpăturile arheologice de la Izvoare – Piatra Neamț din anul 1987*, în „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992.
- Matasă, C., Zămoșteanu, I., Zămoșteanu, M., *Săpăturile de la Piatra-Neamț*, în „Materiale”, VII, 1959.
- Mihăilescu-Bârliba, V., *Circulația monetară la triburile libere de la răsărit de Carpați (sec. II-IV e.n.)*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970.
- Mihăilescu-Bîrliba, V., *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n.. Economie și monedă*, Ed. Junimea Iași, 1990.
- Mihăilescu-Bârliba, V., *Descoperiri de monede antice și bizantine*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969.
- Mihăilescu-Bârliba, V., *Tezaurul de denari romani imperiali de la Puriceni (com. Borlești, jud. Neamț)*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1976.
- Mihăilescu-Bârliba, V., Untaru, I., *Notă despre un nou „akinakes” descoperit la Agapia*, în „Memoria Antiquitatis”, III, 1971.

- Mitrea, I., *Contribuții la cunoașterea populației locale dintre Carpați și Siret în secolele V-VI d.Hr.*, în „Memoria Antiquitatis”, II, 1970.
- Mitrea, I., *Descoperiri prefeudale în regiunea central-estică a Carpaților Orientali și din zona de contact cu Podișul Moldovei*, în „Carpica”, I, Bacău, 1968.
- Mitrea, I., *Descoperiri prefeudale din regiunea central estică a Carpaților Orientali și din zona de contact cu Podișul Moldovei*, în „Carpica”, I, Bacău, 1968.
- Monah, D., *Topoare de aramă și bronz din județele Neamț și Bacău*, în „Memoria Antiquitatis”, XII-XIV, 1996.
- Munteanu, R., *Începuturile Bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali*, BMA, Ed. C. Matasă, Piatra-Neamț, 2010.
- Nicolăescu-Plopșor, C.S. și colab., *Șantierul arheologic de la Nandru*, în „Materiale și cercetări arheologice” (de acum „Materiale”), III, 1957.
- C.S. Nicolăescu-Plopșor, C.S., *Sur le presence du swiderian en Roumanie*, în „Dacia”, N.S., II, 1958.
- Panțiru, C., *Grințieș, munte rotat, monografie*, Ed. Panteon, Piatra-Neamț, 1995.
- Pascu, Șt., *Izvoarele istoriei românilor în secolele VII-XIV*, în „Istoria Românilor”, III, coord. Șt. Pascu, R. Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001.
- Păunescu, Al., *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei*, vol. I/1, București, 1998.
- Păunescu, Al., *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut*, vol. I, partea a 2-a, București, 1999.
- Petrescu-Dâmbovița, M., *Contribuție la problema sfârșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în „SCIV”, IV, 1953.
- Petrișor, E., *Tezaurul monetar roman de la Homiceni (II), județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994.
- Popescu, A., Băjenaru, R., *Cercetările arheologice de la Costișa, județul Neamț din anii 2001-2002*, în „Memoria Antiquitatis”, XXIII, 2004.
- Popescu, A.D., *Ceramica cu decor striat de la Costișa și Deleni*, în „Angustia”, 2, 2000.
- Preda, C., *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în „Studii și cercetări de istorie veche” (SCIV), 23, 3.
- Scorpan, C., *Date noi cu privire la carpi și problema continuității*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1972-1973.
- Scorpan, C., *L'ensemble archeologique feodal du Bâta Doamnei*, în „Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire ancienne”, N.S., IX, București, 1965.
- Scorpan, C., *Necropola carpică de la Dochia*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967.
- Scorpan, C., *O nouă așezare pe valea Bistriței*, în „Memoria Antiquitatis”, IV-V, 1976.
- Spinei, V., *Les relations de la Moldavie avec Byzance et la Russie au premier quart du Iie millénaire à la lumière des sources archéologique*, în „Dacia”, N.S., 19, 1975.
- Spinei, V., *Moldova în secolele XI-XIV*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- Spinei, V., *Necropola medievală de la Piatra-Neamț- Dărmănești*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969.
- Teodor, D. Gh., *Cercetările de la Hangu-Cetățuie*, în „Materiale”, VI, 1959.
- Teodor, D. Gh., *Teritoriul est-carpatic în sec. V-XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978.
- Turcu, C., *Marile șantiere arheologice*, în C. Botez și alții, „Platforma industrială Săvinești și împrejurimile, monografie istorico-economică”, Piatra-Neamț, 1972.

Turcu, C., *Preocupări de cultură regională*, III.

Țigara, I., *Un mic tezaur monetar găsit la Bicăz*, în „SCN”, II, 1958.

Ursachi, Minodora, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ruginoasa*, în „Carpica”, I, 1968.

Ursachi, V., *Contribuții la problema așezărilor dacice de pe valea Siretului*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969.

Urechia, V.A., *Codex Bandinus*, în „AARMSI”. s. III, XVI, 1895.

Vulpe, Al., Zămoșteanu, M., *Săpăturile de la Costișa*, în „Materiale”, VIII, 1962.

Vulpe, Al., *Perioada mijlocie a epocii bronzului la est și la vest de Carpații răsăriteni, în Cultura Costișa în contextul epocii bronzului*, catalog de expoziție, coord. V. Gavruc și Gh. Dumitroaia, Ed. C. Matasă, Piatra-Neamț, 2003.

Vulpe, R., *Les foilles de Calu*, în "Dacia, recherches et decouverte arheologiques en Roumanie, VII-VIII (1937-1940), București, 1941.